

Tarım Ürünleri Belgelendirmesi Yapan Kuruluşların Akreditasyon Standartlarında Yaşanan Değişimin Sektörel Etkileri

Mehmet Hasdemir¹ Füsün Zehra Özkan^{2*}

¹Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Ankara.

²Başkent Üniversitesi Bağlıca Kampusu, Ankara.

*Sorumlu Yazar: fzerkus@gmail.com

Geliş Tarihi: 07.07.2015

Kabul Tarihi: 11.09.2015

Öz

Bu çalışmada; ISO/IEC Kılavuz 65 dokümanı ve EN 45011: 1998 Ürün Belgelendirmesi Yapan Belgelendirme Kuruluşları İçin Genel Şartlar Standardı yerine, 2012 yılında yürürlüğe girmiş olan ve geçiş süreci henüz devam eden ISO 17065: 2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı ve bu iki standard arasındaki temel farklılıklar ile bu farklılıkların ürün belgelendirme kuruluşlarına etkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca tarım ürünleri belgelendirmesi yapan kuruluşlar açısından ISO 17065: 2012 standardına adaptasyon ve geçiş sürecini incelemek amacıyla Türk Akreditasyon Kurumu'ndan tarımsal belgelendirme programları kapsamında akredite olan ürün belgelendirme kuruluşları ile anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre ürün belgelendirme kuruluşlarından ankete katılanların organizasyonel yapıları, sektörel deneyimleri, personel durumları, denetçilerinin eğitim durumları ve mesleki tecrübeleri, akreditasyon süreleri, ISO 17065'e geçiş hazırlıkları, eğitim ihtiyaçları ve karşılaştıkları sorunlar analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belgelendirme, Akreditasyon, Standardizasyon, Tarımsal ürün.

Abstract

Sectorial Effects of Changes in the Accreditation Standards for Agricultural Product Certification Organizations

In this study the effects of the new standard ISO/IEC 17065: 2012 Conformity Assessment-Requirements for Bodies Certifying Products, Processes and Services which has replaced the ISO/IEC Guide 65: 1996 General Requirements for Bodies Operating Product Certification Systems and General Requirements for Bodies Operating Product Certification Systems on the Product Certification Organizations are evaluated. In addition; the survey studies were conducted to investigate the adaptation and transition period of ISO 17065: 2012 on product certification organizations which were accredited by Turkish Accreditation Body according to agricultural certification programmes. According to survey studies results; organizational structures, sectorial experience, personnel structures, professional experience, duration of accreditation, preparation of transition, training needs and the problems faced by these organizations replied to survey studies were analysed.

Keywords: Certification, Accreditation, Standardization, Agricultural product.

Giriş

Belgelendirme, ürün, proses veya hizmetlerin standartlarda veya diğer normatif dokümanlarda belirtilen şartlara uygunluğun sağlandığına dair bir araçtır. ISO 17065: 2012 standardı kapsamında ürün, proses ve hizmetleri belgelendirme faaliyetlerinin nihai amacı “tüm ilgili taraflara; bir ürün, proses veya hizmetin belirtilen şartları yerine getirdiğine dair güvence sağlamak” olarak tanımlanmaktadır. Belgelendirmeden fayda sağlayan taraflar ise, belgelendirme kuruluşlarının müşterileri, ürünleri, prosesleri veya hizmetleri belgelendirilen kuruluşların müşterileri, resmi makamlar, sivil toplum kuruluşları ve tüketiciler ile kamu kesimi mensupları olarak belirlenmiştir. “ISO 17065 standardı resmi makamlar, belgelendirme programı sahipleri ve diğerleri tarafından gerçekleştirilen akreditasyon, emsal değerlendirme ve yetkilendirme işlemleri için bir kriter doküman olarak kullanılabilir” (ISO, 2012).

Eylül 2012 tarihinde yayınlanan ISO 17065: 2012 standardı, Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartları tanımlamaktadır. Bu standard, aynı amaçla kullanılan ISO/IEC Kılavuz 65/EN 45011: 1998 Ürün Belgelendirmesi Yapan Belgelendirme Kuruluşları İçin Genel Şartlar Standardı yerine geçmiştir. IAF Uluslararası Akreditasyon Forumu (International Accreditation Forum)'un kararı çerçevesinde ISO 17065: 2012 standardının uygulanması için 3 yıllık bir geçiş dönemi belirlenmiştir. Bu karar, ISO Guide 65 veya EN 45011 kapsamında faaliyetlerini yürüten ve belgelendirme hizmeti veren uygunluk değerlendirme

kuruluşlarının yaklaşık olarak Ağustos 2015 sonuna kadar geçiş çalışmalarını tamamlamasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) akreditasyon başvurusu yapmış veya yapacak olan kuruluşlar ile TÜRKAK tarafından akredite edilmiş kuruluşların, TS EN ISO/IEC 17065: 2012 standardına geçişleri için kurallarını web sayfasında yayınlamıştır (Anonim, 2014).

ISO 17065: 2012 standard olarak hazırlanmış bir dokümandır, kılavuz değildir ve sadece ürün belgelendirme faaliyetine odaklanmamakta, aynı zamanda proses ve hizmetlerin belgelendirilmesi için de şartları kapsamaktadır. ISO 17065 standardı kapsamında belgelendirmenin değeri; belirtilmiş olan şartların karşılandığının, tarafsızlık ve yeterliliği olan üçüncü bir tarafça gösterilmesine duyulan güven ve inancın derecesi olarak belirtilmiştir (ISO, 2014).

ISO 17065 standardının hazırlanmasından Uluslararası Standard Organizasyonu (ISO)'nun Uygunluk Değerlendirmesine ilişkin ISO Komitesi (CASCO) sorumludur. Bu çalışma grubu ISO/IEC 65–Ürün Belgelendirme Sistemleri için Genel Şartlar dokümanını revize ederek ISO 17065: 2012 standardını hazırlamıştır. Çalışma Grubu üyeleri özellikle kalite yönetimi ve endüstriyel ürünlere odaklanmış olan akreditasyon ve belgelendirme kuruluşları temsilcilerini kapsamaktadır. ISO 17065 standardı kapsamına EN 45011 standardından daha detaylı olarak, tarafsızlık mekanizmasının işletimi, proses ve hizmetlere yönelik uygulamalara ilişkin bilgiler, kalite yönetim sistemi, belgelendirme programlarına ilişkin atıflar ile bazı ISO/PAS zorunlu dokümanlarının şartları da dahil edilmiştir (Priller, 2012).

Standardın ikinci komite taslağı (CD2) ise Ağustos 2010 tarihinde yayınlanmıştır. Bu taslakta standarda yer alan değişikliklere ek olarak ayrıca ISO 17020, ISO 17021 ve ISO 17025 gibi diğer ilgili akreditasyon standartlarının kullanımı için de atıflar yapılmıştır.

Akreditasyon kuruluşları geçiş sürecinde belirli bir kapsamda akredite ettikleri belgelendirme kuruluşlarının ISO 17065: 2012 standardına göre geçiş çalışmalarını kolaylıkla yürütmeleri için politikayı belirlemekten, söz konusu standard kapsamında kendi iç dokümanlarını ve akreditasyon kılavuzlarını hazırlamaktan veya mevcut olanları güncellemekten, akreditasyon faaliyetlerinde kullandıkları tetkikçi ve teknik uzmanların, karar alıcıların ve diğer ilgili personelinin ISO 17065: 2012 kapsamında eğitimini sağlamaktan sorumludurlar.

Pek çok akreditasyon kuruluşu gibi TÜRKAK da 2013 yılının Eylül ayından itibaren ilgili kapsamda yeni akreditasyon başvurularını ISO 17065: 2012 standardına göre almaya başlamıştır. Aynı kapsamda mevcut akredite ürün belgelendirme kuruluşlarının geçişleri için ise 1 Ocak 2014 tarihine kadar TS EN ISO/IEC 17065: 2012 standardına uygun olarak kalite sistemini kurmaları ve çalıştırmaları gerekliliği benimsenmiş, bu tarihten sonra yapılacak tüm gözetim, kapsam genişletme veya akreditasyon yenileme denetimlerinin TS EN ISO/IEC 17065: 2012 standardına göre gerçekleştirileceği ve geçişlerin sağlanacağı ilan edilmiştir (Anonim, 2014).

Geçiş için denetimler genellikle akredite ürün belgelendirme alanında faaliyet gösteren uygunluk değerlendirme kuruluşlarının (ürün belgelendirme kuruluşu) yıllık gözetim denetimleri kapsamında 2013 yılı başından itibaren gerçekleştirilmektedir. Geçiş süreci kapsamında TÜRKAK tarafından akredite edilen müşterilerinden bir geçiş planı talep edilmiş ve ISO 17065: 2012 standardı kapsamında genele açık eğitimler düzenlenmiştir. Geçiş çalışmaları kapsamında düzenlenen bu eğitimlerde yeni standardın getirmiş olduğu farklılıklar ile uygulamaya yönelik yorumlara yer verilmiştir.

Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini TÜRKAK'dan tarımsal belgelendirme programları kapsamında akredite olan ürün belgelendirme kuruluşları oluşturmaktadır. Türkiye'de tarımsal ürünlerin belgelendirmesine ilişkin olarak organik tarım, iyi tarım uygulamaları (İTU) veya GLOBALG.A.P belgelendirme programları bulunması nedeniyle, bu programların birine ve bir kaçına göre akredite olan belgelendirme kuruluşları araştırma kapsamında incelenmiştir. Bu amaçla araştırmanın yapıldığı 2013 yılı itibarıyla, tarım ürünlerinin belgelendirmesi programlarına göre TÜRKAK'dan akredite olan 27 kuruluşa hazırlanan anket formları elektronik ortamda e–posta yoluyla gönderilmiştir. Gönderilen anket formlarında bulunan sorulara cevap veren 21 belgelendirme kuruluşu araştırma kapsamında incelenmiştir.

Ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının belirlenen özellikler açısından aralarında fark olup olmadığı Mann–Whitney U ve Ki–kare testi yapılmak suretiyle belirlenmiştir. Sürekli ancak

normal dağılım göstermeyen veriler (personel sayısı, hizmet süresi vb.) Mann–Whitney U testine tabi tutularak, kesikli veriler (karşılaşılan sorunlar vb.) ise Ki–kare testine tabi tutularak analiz edilmiştir.

ISO 17065: 2012 ile EN 45011: 1998 standartları arasındaki temel farklılıklar

ISO 17065:2012 standardı (Uygunluk Değerlendirmesi–Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar), Eylül 2012 tarihinde yayınlanarak ISO Guide 65 kılavuzu veya EN 45011: 1998 standardı (Ürün Belgelendirmesi Yapan Belgelendirme Kuruluşları İçin Genel Şartlar) yerine geçmiştir. Uluslararası Akreditasyon Forum (International Akreditation Forum–IAF)’ın kararı çerçevesinde bu yeni standardın uygulanması için 3 yıllık bir geçiş dönemi belirlenmiştir. Bu karar, ISO Guide 65 veya EN 45011 kapsamında faaliyetlerini yürüten uygunluk değerlendirme kuruluşlarının en son Ağustos 2015 tarihine kadar geçiş çalışmalarını tamamlamasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, TÜRKAK akreditasyon başvurusu yapmış veya yapacak olan kuruluşlar ile TÜRKAK tarafından akredite edilmiş kuruluşların, TS EN ISO/IEC 17065: 2012 standardına geçişleri için kurallarını web sayfasında yayınlamıştır. ISO 17065 standardı ile EN 45011: 1998’in içeriği ana başlıklar ve maddeler halinde Çizelge 1.’de verilmiştir. Bu çizelge incelendiğinde, EN 45011: 1998 15 maddeden oluşmakta iken, ISO 17065 standardının 8 maddeden oluştuğu görülmektedir. Ancak her iki standardın alt maddeleri burada verilmemiştir.

Çizelge 1. Standartların ana maddeleri

EN 45011: 1998	ISO 17065: 2012
1. Kapsam	1. Kapsam
2. Atıf yapılan standard ve/veya dokümanlar	2. Atıf yapılan standard ve/veya dokümanlar
3. Tarifler	3. Terimler ve tarifler
4. Belgelendirme kuruluşu	4. Genel şartlar
5. Belgelendirme kuruluşu personeli	5. Yapısal şartlar
6. Belgelendirme kurallarındaki değişiklikler	6. Kaynak şartları
7. İtirazlar, şikâyetler ve uyuşmazlıklar	7. Proses şartları
8. Belgelendirme için müracaat	8. Yönetim sistemi şartları
9. Değerlendirme için hazırlık	
10. Değerlendirme	
11. Değerlendirme raporu	
12. Belgelendirme hakkında karar	
13. Gözetim	
14. Uygunluk lisanslarının, belgelerinin ve markalarının kullanımı	
15. Tedarikçilere şikâyetler	

Kaynak: (ISO, 2014; ISO, 2001).

ISO 17065: 2012 standardının EN 45011 standardından temel farklılıkları incelendiğinde, değişikliklerin odaklandığı konuların dört ana kategoride olduğu görülmektedir. Bunlar sırasıyla yapısal şartlar, personel, değerlendirme ve yönetim sistemi olarak özetlenebilir.

Yapısal şartlar değerlendirildiğinde; EN 45011 standardı bir ürünün (proses ve hizmeti de içeren) belgelendirilmesi için belgelendirme kuruluşlarının üçüncü taraf belgelendirme sistemlerini tutarlı ve güvenilir bir şekilde çalıştırabilmelerini sağlamak, ulusal ve uluslar arası alanda kabullerini kolaylaştırmak ve uluslar arası ticareti geliştirmek üzere gerekli olan kuralları belirlemektedir. Kısaca ürün belgelendirmesi yapan üçüncü tarafların yeterli ve güvenilir olarak tanınması için yerine getirmesi gereken genel şartları tanımlamaktadır (ISO, 2001). EN 45011 de belgelendirme kuruluşunun yasal bir varlık olduğunun gösterilmesi şart olarak belirlenmişken, ISO 17065 de belgelendirme kuruluşunun tüm belgelendirme faaliyetleri ile ilgili yasal olarak sorumlu tutulabilecek bir tüzel kişilik veya tüzel kişiliğin tanımlanmış bir parçası olması öngörülerek madde genişletilmiştir. ISO 17065 gerçek kişilerin akreditasyonuna imkân tanımamaktadır.

EN 45011 standardı belgelendirme kuruluşlarının belgelendirdiği ürün tiplerinin tedarikini ve tasarımını yapmayacağını şart olarak benimserken, ISO 17065: 2012 standardı belgelendirme kuruluşlarının belgelendirdiği ürün/proses/hizmetlerin tasarım, üretim, montaj, dağıtım veya bakım faaliyetlerini gerçekleştirilmeli şeklinde bu şartı genişletmiştir. ISO 17065: 2012 standardı EN 45011’den farklı olarak, belgelendirme faaliyetinin tarafsız olarak yürütülmesi için şartları açıklarken,

aynı zamanda tarafsızlığın korunması için bir mekanizma öngörmekte olup, bu mekanizmada belgelendirme faaliyeti ile ilgili önemli ilgili tarafların dengeli bir şekilde temsil edilmesi vurgulanmaktadır. Ayrıca belgelendirme kuruluşları tarafından farklı belgelendirme programları için tek bir mekanizma oluşturulabilmektedir. ISO 17065 standardı kapsamında belgelendirmeyi etkileyen değişiklikler EN 45011 standardı ile aynı mantıkta ancak daha açıklayıcı tarzda ifade edilmiştir.

Personel için şartlar değerlendirildiğinde; görev yetki ve sorumlulukların belirlenmesinde ISO 17065: 2012 standardı EN 45011 standardına göre daha geniş bir tanımlama yapmaktadır. EN 45011 standardı kapsamında müstakil bir başlık olarak yer alan personel, ISO 17065 standardı kapsamında kaynak şartları başlığı altında ele alınmış olup, 'dış kaynak kullanımı' olarak ilave şartlarla tanımlanmıştır. ISO 17065 standardı personel kaynağını, belgelendirme kuruluşu personeli nitelikleri ve personel yeterliliğinin yönetimi olarak ele almaktadır. Bu kapsamda personelin tam zamanlı çalışanlar dışında belgelendirme kuruluşu ile bireysel sözleşme imzalamış dış kuruluşlarda çalışan diğer kişileri de kapsamakta olup, EN 45011 de bu durum 'sözleşmeli personel' olarak tanımlanmışken ISO 17065 de konu daha açıklamalı hale getirilmiştir. Personel için gizlilik prensibi her iki standarda da açıkça vurgulanmıştır.

Akreditasyon standardının personele ilişkin dış kaynak kullanma yaklaşımına rağmen, İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik ile Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte belgelendirme faaliyetlerinde görev alan kontrolör ve sertifikeler kuruluş personeli olması şartı bulunmaktadır. Kontrolör ve sertifikeler sadece atandıkları kuruluş adına kontrol ve sertifikasyon faaliyeti icra edebilmektedir.

Yönetim Sistemi değerlendirildiğinde; ISO 17065: 2012 standardı EN 45011 standardından farklı olarak belgelendirme kuruluşunun bir yönetim sistemine sahip olması gerekliliğini vurgulamış ve ISO 17065 standardı 8. Madde kapsamında belgelendirme kuruluşlarının uygulaması için iki seçenek sunmaktadır. Seçenek A genel yönetim sisteminin unsurlarını tanımlamaktadır. Seçenek B ise ISO 9001: 2008 standardı kapsamında bir yönetim sistemi kurulmasını içermektedir. Ancak belgelendirme kuruluşlarının ISO 9001: 2008 kapsamında belgelendirilmiş olması şartı aranmamaktadır.

Değerlendirme kapsamında; EN 45011 standardı ürün standardı ile uygunluğu değerlendirmek için operasyonlar maddesinde, ISO 17065 standardı ise konuyu proses şartları maddesinde yapılandırarak, belgelendirme programlarına atıfta bulunmaktadır.

EN 45011 standardı kapsamında 'taşeron verme' olarak tanımlanan faaliyetler ISO 17065 standardı kapsamında madde 6'da, dış kaynak kullanımı' olarak ilave şartlarla tanımlanmış ve ISO 17021, 17025, 17024 gibi akreditasyon standartlarına atıfta bulunmuştur. Ayrıca ISO 17065 standardı değerlendirme sürecinin iç ve dış kaynaklarla yürütülmesi için şartları tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra EN 45011 standardında taşeron kullanımına ilişkin müracaatçının mutabakatı aranırken, ISO 17065 standardında dış kaynak kullanımından önce müşterileri bilgilendirme yeterli görülmektedir. EN 45011 standardının aksine, ISO 17065 standardı değerlendirme faaliyetinin nasıl planlanacağı, iç ve dış kaynakların kullanımı, uygunsuzluklar ve takip faaliyetleri olmak üzere değerlendirme faaliyeti ile ilgili aşamaları daha kapsamlı olarak belirleyerek, karar öncesi değerlendirmeyi yapanlardan bağımsız bir gözden geçirme faaliyeti tanımlamaktadır. Belgelendirme karar aşamasında ise ISO 17065 standardı 'Belgelendirme kuruluşunun organizasyonel kontrolü altındaki tüzel kişilik' kavramını tanımlayarak, kararı alan personelin belgelendirme kuruluşları tarafından veya varsa bu tüzel kişilik tarafından istihdam edilebileceğini açıklamaktadır. ISO 17065:2012 ayrıca 'Belgelendirilmiş Ürünler Veri Tabanı' ile belgelendirilmiş ürünler ile ilgili bilgilerin muhafaza edilmesi ve gerektiğinde yayınlanması kurallarını tanımlamaktadır.

Belgelendirme programları

Türkiye'de tarımsal ürünlerin belgelendirilmesi faaliyetlerinin uygulanması konusunda belgelendirme programları incelendiğinde yaygın olarak iyi tarım uygulamaları, organik tarım ve GLOBALG.A.P kapsamında yapılan belgelendirmeler bulunmaktadır. Bu programlardan organik tarım ve iyi tarım uygulamaları Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca, GLOBALG.A.P ise merkezi Almanya'da bulunan GLOBALG.A.P c/o Food PLUS GmbH tarafından yürütülmektedir. TÜRKAK tarafından tarımsal ürünlerin belgelendirmesi programlarının akreditasyon sürecinde esas alınan temel kriterler ise ISO 17065: 2012 standardı şartları, ilgili TÜRKAK Kılavuzları ve söz konusu belgelendirme programları için oluşturan yönetmeliklerdir.

ISO 17065: 2012 standardı belgelendirme programı kavramını; “aynı belirtilmiş şartların, belirli kuralların ve prosedürlerin uygulandığı, belirli bir ürüne ilişkin belgelendirme sistemi” olarak tanımlamaktadır. Ürün, proses ve hizmet belgelendirmesinin uygulama kuralları, prosedürleri ve yönetimi, belgelendirme programları aracılığı ile belirlenmekte ve şart koşulmaktadır. ISO 17065: 2012 standardı belgelendirme programlarının oluşumu ile ilgili şartlar içermemekte, program sahiplerinin rollerini ve seçimlerini kısıtlamayı amaçlamamakta ve belgelendirme programlarının oluşturulması için ISO/IEC 17067 standardına atıfta bulunmaktadır. Ancak, belgelendirme programı şartlarının ISO 17065: 2012 standardının herhangi bir şartı ile çelişmemesi veya herhangi bir şartı hariç tutmaması temel prensip olarak benimsenmiştir. Müşteri talepleri doğrultusunda Türkiye’de uygulanan diğer tarım ürünleri belgelendirme programları içerisinde, Avrupa Birliği Organik Tarım Mevzuatı, Amerikan Ulusal Organik Programı (NOP) ve Japon Tarım Standardı (JAS) öne çıkmaktadır. Bu programlar dışında GOTS (Organik Tekstil), GFSI (Global Gıda Güvenliği Girişimi) ile daha çok çay ve fındık için bir sosyal ve çevresel standart olan UTZ belgelendirme programına göre belgelendirmeleri yapılabilmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının organizasyon yapıları, sektörel deneyimleri, personel durumları, denetçilerinin eğitim durumları ve mesleki tecrübeleri, akreditasyon süreleri, ISO 17065: 2012 standardına geçiş hazırlıkları, eğitim ihtiyaçları ve karşılaştıkları sorunları analiz edilmiştir. Bu analizlere ait sonuçlar aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

Belgelendirme kuruluşlarının organizasyon yapıları

Ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının organizasyon yapısı Çizelge 2.’de verilmiştir. Bu çizelge incelendiğinde belgelendirme kuruluşlarının büyük bir çoğunluğunun (%95,24) limited şirket yapısında olduğu görülmektedir. Gerçek kişi olarak her hangi bir belgelendirme kuruluşu bulunmazken anonim şirket yapısında olanların oranı %4,76’dır.

Çizelge 2. Belgelendirme kuruluşlarının organizasyon yapıları

Kuruluşa ait özellikler	Oran (%)	
Hukuki yapı	Limited şirket	95,24
	Anonim şirket	4,76
	Gerçek kişi	–
Ortalık durumu	Yabancı ortaklı	23,81
	Tamamı yerli ortaklı	76,19
Şube durumu	Yurt dışı şubesi olanlar	9,52
	Yurt içi şubesi olanlar	9,52
	Şubesi bulunmayan	90,48

Türkiye’de tarımsal belgelendirmenin yurt dışı kaynaklı olarak başlaması, bu alandaki belgelendirme kuruluşlarının ortaklık yapısına da yansımıştır. Anket sonuçlarına göre Türkiye’de faaliyette bulunan belgelendirme kuruluşlarının %23,81’inin ortakları arasında yabancı ortak bulunmaktadır. Tamamı yerli ortaklardan oluşan belgelendirme kuruluşlarının oranı %76,19’dur. Yabancı ortak yapısına rağmen belgelendirme kuruluşlarının büyük bir çoğunluğu sadece bir merkezde faaliyette bulunmaktadır. Yurt dışı veya yurt içinde şubesi olanların oranı %9,52’dir. Anketin değerlendirmesinde belgelendirme kuruluşunun tüzel kişiliği dikkate alındığından, organizasyonel bağı olan yabancı bir kuruluşun faaliyetleri şube olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle yabancı ortak oranından daha düşük oranda yabancı şube varlığı görülmektedir (Çizelge 2.).

Belgelendirme kuruluşlarının ortalama faaliyet süresi 8,24 yıl olup bu kuruluşların %47,62’si ortalama 4–8 yıl arasında değişen sürede belgelendirme faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu kuruluşların tarım sektörüne yönelik belgelendirme faaliyetlerinin süresi ise ortalama 7,05 yıldır. Toplam faaliyet süresine paralel olarak tarımsal belgelendirme süresi içerisinde en yaygın sektörel deneyim %57,14 ile 4–8 yıldır. Tarımsal belgelendirme alanında 8 yıldan daha fazla sürede faaliyette bulunanların oranı %19,04’tür. 4 yıldan daha az sürede tarımsal belgelendirme yapan kuruluşların oranı ise %23,81’dir (Çizelge 3.).

Çizelge 3. Sektörel deneyim

Süre	Toplam faaliyet süresi	Tarımsal belgelendirme süresi
4 yıldan az (%)	19,05	23,81
4– 8 yıl arası (%)	47,62	57,14
8 yıldan fazla (%)	33,33	19,04
Toplam (%)	100,00	100,00

Personel durumları

Ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının personel sayıları Çizelge 4.'te verilmiştir. Kuruluşların %42,86'sı 6–10 arasında değişen sayıda tam zamanlı personel istihdam etmektedir. 5'ten az personel istihdam eden edenlerin oranı %9,52 iken, 20'den fazla personel istihdam edenlerin oranı %14,29'dur. Ayrıca kuruluşların %38,10'u sözleşmeli personel çalıştırmaktadır. İlgili mevzuat hükümlerince kuruluşlar sözleşmeli kontrolör ve sertifikeler çalıştırmamaktadır. Bu nedenle sözleşmeli personeller tarım dışı kapsamlarda görev almaktadır.

İlgili mevzuat hükümleri gereğince kuruluşların belgelendirdikleri üretici sayısına göre değişmekle birlikte en az bir kontrolör ve bir sertifikeler istihdam etmeleri gerekmektedir. Sözleşmeli kontrolör ve sertifikeler çalıştırılması söz konusu değildir. Organik tarımda bir kontrolör, yıllık en fazla sekizyüz (800) müteşebbisi kontrol edebilmektedir. İTU bireysel sertifikasyonda bir kontrolör, günde en fazla bir üretici kontrol edebilmekte, ancak aynı köy/mahalle sınırları içinde olması halinde bir günde iki üretici kontrol edebilmektedir. İTU grup sertifikasyonunda ise bir kontrolör, aynı il sınırları içerisinde yer alması durumunda bir günde en fazla üç üretici kontrol edebilmektedir. Bu nedenle kuruluşların belgelendirdikleri müşteri sayılarına göre kontrolör sayıları değişmekte olup kuruluşların büyük bir çoğunluğu (%57,14) 1–5 arasında değişen sayıda kontrolör istihdam etmektedir. 6–10 arasında kontrolör istihdam eden belgelendirme kuruluşların oranı %38,10 iken 11–20 arasında değişen sayıda kontrolör istihdam eden kuruluşların oranı %4,76'dır (Çizelge 4.).

Çizelge 4. Personel sayıları

	Personel sayısı	Oranı (%)
Tam zamanlı toplam personel	1–5 arasında personel	9,52
	6–10 arasında personel	42,86
	11–20 arasında personel	33,33
	20'den fazla	14,29
	Toplam	100,00
Sözleşmeli toplam personel	Yok	61,90
	1–5 arasında personel	9,52
	6–10 arasında personel	9,52
	20'den fazla	19,05
	Toplam	100,00
Kontrolör	1–5 arasında personel	57,14
	6–10 arasında personel	38,10
	11–20 arasında personel	4,76
	Toplam	100,00
Sertifiker	1 personel	33,33
	2 personel	61,90
	3 personel	4,76
	Toplam	100,00

Organik Tarım ve İTU yönetmelikleri en az bir sertifikeler istihdamını zorunlu kılmakla birlikte, ilave sertifikeler sayısına ilişkin bir düzenlemede bulunmamaktadır. Buna rağmen ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının %61,90'ı 2 sertifikeler istihdam etmektedir. Bir sertifikeler istihdam edenlerin oranı %33,33 iken, 3 sertifikeler istihdam edenlerin oranı %4,76'dır (Çizelge 4.).

Belgelendirme kuruluşlarının ortaklık yapısı içerisinde yabancı bir ortağın olma durumuna göre kuruluşlar iki gruba ayrılarak kontrolör ve sertifikeler sayısı açısından ayrıca analiz edilmiştir. Yabancı ortaklı belgelendirme kuruluşları ortalama 10,80 kontrolör ve 2,00 sertifikeler istihdam etmekte, tamamı yerli ortaklı kuruluşlar ise ortalama 4,50 kontrolör ve 1,63 sertifikeler istihdam etmektedirler. Yerli ve yabancı ortaklı kuruluşların kontrolör ve sertifikeler istihdam etme sayıları

arasında görülen bu farklılığın istatistikî olarak önemli olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Mann–Whitney Testi sonucunda, sertifikeler sayısı önemli bulunmazken ($P>0,05$), kontrolör sayısı açısından gruplar arasındaki farklılık önemli ($P<0,05$) bulunmuştur (Çizelge 5.).

Çizelge 5. Ortaklık durumu açısından kontrolör ve sertifikeler sayıları

		Yabancı ortaklı	Tamamı yerli ortaklı	Genel	Mann–Whitney U	
					Değer	P
Kontrolör sayısı	En az	1	5	1	8,500	0,009
	En çok	10	20	20		
	Ortalama	10,80	4,50	6,00		
	Standart sapma	5,54	2,85	4,45		
Sertifiker sayısı	En az	2	1	1	25,000	0,146
	En çok	2	3	3		
	Ortalama	2,00	1,63	1,71		
	Standart sapma	0,00	0,62	0,561		

Anket sonuçlarına göre kontrolörler ortalama 8,62 yıl, sertifikeler ise ortalama 11,48 yıl mesleki deneyime sahiptir. Bunun yanı sıra aynı belgelendirme kuruluşunda geçen ortalama hizmet süresi kontrolörlerin 4,19 yıl, sertifikelerin 6 yıldır. Belgelendirme kuruluşunda geçen hizmet süresi ve mesleki deneyimler dikkate alındığında, sertifikelerin kontrolörlere göre sektörde daha tecrübeli olduğu görülmektedir (Çizelge 6.).

Çizelge 6. Denetçilerin eğitim durumları ve mesleki tecrübeleri

		Yabancı ortaklı	Tamamı yerli ortaklı	Genel	Mann–Whitney U	
					Değer	P
Kontrolör tecrübe (yıl)	En az	4	3	3	38,000	0,867
	En çok	9	27	27		
	Ortalama	6,80	9,19	8,62		
	Standart sapma	2,17	7,67	6,79		
Sertifiker tecrübe (yıl)	En az	3	3	3	34,000	0,618
	En çok	18	28	28		
	Ortalama	11,80	11,38	11,48		
	Standart sapma	6,34	7,62	7,19		
Kontrolör hizmet süresi (yıl)	En az	2	1	1	31,500	0,475
	En çok	7	10	10		
	Ortalama	3,60	4,38	4,19		
	Standart sapma	2,07	2,55	2,42		
Sertifiker hizmet süresi (yıl)	En az	2	1	1	35,500	0,707
	En çok	15	15	15		
	Ortalama	6,40	5,88	6,00		
	Standart sapma	5,86	3,65	4,11		

Akreditasyon süreleri

Ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının TÜRKAK'dan akredite olma süreleri Çizelge 7.'de verilmiştir. Bu çizelge incelendiğinde başvuru tarihinden itibaren ilk akreditasyon için geçen sürenin 3–21 ay arasında değiştiği görülmektedir. Ortalama olarak akredite olma süresi 8,58 ay olarak hesaplanmıştır. Akredite olan belgelendirme kuruluşlarının kapsam genişletmesi için geçen süre ise ortalama 4 ay olarak belirlenmiştir. Belgelendirme kuruluşlarının TÜRKAK'dan akreditasyon için geçen süre, diğer akreditasyon kuruluşları ile karşılaştırıldığında benzerlik göstermektedir. Birleşik Krallık Akreditasyon Kuruluşu (UKAS), ilk akreditasyon için başvuru sonrası ortalama 6–8 aylık bir süre öngörmektedir (Anonymous, 2014).

Çizelge 7. Akreditasyon süreleri

	En az	En çok	Ortalama	Standart hata
İl akreditasyon süresi (ay)	3	21	8,58	5,59
Kapsam genişleme süresi (ay)	1	7	4,00	2,20

Geçiş dönemi

Anket tarihi (2013 yılı) itibariyle, kuruluşların %33,33'ünün ISO 17065'e geçişle ilgili herhangi bir hazırlık yapmadıkları, %66,77'sinin ise geçiş planını hazırladıkları, %33,33'ünün ise aynı zamanda kalite el kitabı ve dokümanlarında gerekli değişiklikleri yaptıkları anlaşılmıştır. Belgelendirme kuruluşlarının %42,86'sı üç ay içerisinde mevcut sistemlerini ISO 17065: 2012'ye adapte edebileceklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında 6 aya ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin oranı %9,52 iken bir yıl ve daha fazla süreye ihtiyaç duyanların oranı %47,62'dir (Çizelge 8.).

Çizelge 8. Kuruluşların ISO 17065'e geçiş hazırlıkları

	Oran (%)
Geçiş hazırlığı bulunmayanlar	33,33
Geçiş planı oluşturanlar	66,77
Kuruluş dokümanlarında değişiklik yapanlar	33,33
Geçiş için azami 3 aylık süreyi yeterli görenler	42,86
Geçiş için azami 6 aylık süreyi yeterli görenler	9,52
Geçiş için 12 aydan daha fazla süreyi ihtiyaç duyanlar	47,62
Eğitime ihtiyaç duyanlar	71,43

Eğitim ihtiyacı

Kuruluşların %71,43'ü ISO 17065: 2012 konusunda eğitim ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir (Çizelge 8.). Eğitim ihtiyacı bildirenlerin çoğunluğu (%52,94) tarımsal üretim dönemi dışında Ocak–Şubat aylarında bu eğitimin düzenlenmesini talep etmektedir. Kuruluşların %23,81'i bir günlük bir eğitimi yeterli görürken, %71,43'ü 2 günlük bir eğitim süresi talep etmektedir (Çizelge 9.).

Çizelge 9. Talep edilen eğitim dönemleri ve eğitim süreleri

	Eğitim Dönemi				Eğitim Süresi		
	Ocak–Şubat	Mart–Nisan	May.–Haz.	Ekim–Kasım	1 Gün	2 Gün	2+
Talep oranı (%)	52,94	11,76	11,76	23,53	23,81	71,43	4,76

Karşılaşılan sorunlar

Ankete katılan belgelendirme kuruluşlarının karşılaştıkları sorunlar Çizelge 10.'da verilmiştir. Bu çizelge incelendiğinde genel itibariyle kuruluşların karşılaştıkları en yaygın sorun belgelendirme kuruluşları arasındaki haksız rekabet (%85,71) ve müşterilerin/çiftçilerin istenilen belgeleri ibraz edememeleridir (%61,90). Bürokratik engellerden kaynaklanan sorunların oranı %42,86, kalifiye personel sorunu %38,10, akreditasyon standardına uyum sorunu %23,81 ve doküman hazırlama sorunu %19,05 olarak bildirilmiştir.

Anket sonuçlarına göre yabancı ortaklı belgelendirme kuruluşları ile tamamı yerli ortaklı kuruluşların belirlenen sorunlarla karşılaşma oranları değişmektedir. Yabancı ortaklı belgelendirme kuruluşlarının %100'ü haksız rekabet sorunu yaşadıklarını bildirirken, tamamı yerli ortaklı kuruluşlarda bu sorunun bildirim oranı %81,25'tir. Buna karşılık yabancı ortaklı belgelendirme kuruluşları arasında bürokratik engeller yaşadığını bildiren bulunmazken, tamamı yerli ortaklı kuruluşlarda bürokratik engelleri sorun olarak bildirenlerin oranı %56,25'tir. Yabancı ortaklı belgelendirme kuruluşlarının arasında kalifiye personel sorunu yaşama durumu %60 iken, tamamı yerli ortaklı kuruluşlarda kalifiye personel sorunu bildirenlerin oranı %31,25'tir. Karşılaşılan sorunlar açısından belgelendirme kuruluşları arasında görülen farklılıkların istatistiksel olarak önemli olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Ki–kare testi sonucunda, bürokratik engellerle karşılaşma sorunu açısından yerli ve yabancı kuruluşlar arasındaki farklılığın önemli olduğu ($P>0,05$), ancak diğer sorunların önemli olmadığı ($P>0,05$) tespit edilmiştir (Çizelge 10.).

Çizelge 10. Belgelendirme kuruluşlarının karşılaştığı sorunların dağılımı

Karşılaşılan Sorunlar*	Yabancı ortaklı	Tamamı yerli ortaklı	Genel	X ² Fisher's Exact Test P
BK'lar arasındaki haksız rekabet (%)	100,00	81,25	85,71	0,549
Çiftçilerin istenilen belgeleri ibraz edememesi (%)	60,00	62,50	61,90	1,00
Bürokratik engeller (%)	–	56,25	42,86	0,045
Kalifiye personel sorunu(%)	60,00	31,25	38,10	0,325
Akreditasyon standartlarına uyum (%)	20,00	25,00	23,81	1,000
Doküman hazırlanması (%)	–	25,00	19,05	0,532

*Aynı kuruluş birden fazla sorun bildirebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de tarım ürünleri belgelendirmesi yapan kuruluşların büyük bir çoğunluğu (%95,24) limited şirket statüsünde olup ortalama %23,81’i yabancı ortaklıdır. Ortalama 7,05 yıllık tarımsal belgelendirme tecrübesine sahip bu kuruluşların %42,86’sı 6–10 arasında değişen sayıda tam zamanlı personel istihdam etmektedir. Ancak kuruluşların büyük bir çoğunluğunda (%57,14) kontrolör sayısı 5’ten azdır. Bu durum, bu sektörde belgelendirme yapan kuruluşların çok büyük organizasyonlar olmadığını ve sektörel deneyim olarak henüz orta düzeyde olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte 1990’lı yıllarda yabancı alıcıların talepleri doğrultusunda başlayan tarımsal belgelendirme sisteminde, tamamı yerli ortaklı kuruluşlarının sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Ancak yabancı ortaklı kuruluşlarının ortalama daha çok kontrolör istihdam ettiği dikkate alındığında, sektördeki paylarının ve etkilerinin de bu ölçüde yüksek olduğu göz önüne alınmalıdır.

Genel itibariyle kuruluşların karşılaştıkları en yaygın sorun belgelendirme kuruluşları arasındaki haksız rekabet (%85,71) ve müşterilerin/çiftçilerin istenilen belgeleri ibraz edememeleridir (%61,90). Ayrıca yabancı ortaklı belgelendirme kuruluşlarının %60’ı kalifiye personel sorunu tamamı yerli ortaklı kuruluşların %56,25’i ise bürokrasi sorunu yaşadıklarını bildirmişlerdir. Anket tarihi itibariyle, kuruluşların %33,33’ünün ISO 17065: 2012y’e geçişle ilgili herhangi bir hazırlık yapmadıkları, %66,77’sinin ise geçiş planını hazırladıkları görülmüştür. Bunun yanında, kuruluşların %71,43’ü ISO 17065: 2012 standardı konusunda eğitim ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir.

Anket çalışmasına ait sonuçlar değerlendirildiğinde; ISO 17065: 2012 standardı kapsamındaki eğitim faaliyetlerinin uygulayıcı kuruluşların ve belgelendirme faaliyetine yeni başlayan kuruluşların ihtiyaçları doğrultusunda detaylandırılması önerilmektedir. Eğitim faaliyetlerinin kalite sistemleri dokümantasyon ve iç denetim eğitimleri ile desteklenerek bir paket olarak sunulması, dokümantasyon alt yapısının geliştirilmesini ve dolayısıyla standard şartlarının etkin uygulanmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte tarımsal danışmanlık daha çok çiftçi bilgilendirmeye ve üreticilerin yetiştiricilik ile ilgili sorunlarını çözmeye odaklanmaktadır. Ancak tarımsal belgelendirme sürecinde öne çıkan önemli ihtiyaçlardan birisi uygulayıcılarda kalite yönetimi sisteminin ve dokümantasyon altyapısının kurulması olmaktadır. Bu nedenle, tarımda kalite yönetim sistemi danışmanlığının ihtisaslaşmasına veya mevcut tarımsal danışmanlığın bu alanda geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Belgelendirme programında görev alan ziraat mühendisleri ile birlikte diğer personelin büyük bir çoğunluğu, lisans eğitimlerinde ürün belgelendirmesi ve kalite yönetim sistemi konularında eğitim almamaktadır. Üniversitelerin ilgili bölümlerinde tarımsal ürün belgelendirme programları kapsamında ders açılması, özellikle ziraat fakültelerinde bu alanda ana bilim dalının oluşturulması ve gerekirse uzaktan eğitimle kontrolör ve iç kontrolör eğitimleri verilmesi, üniversiteler ile yasal düzenleyicilerin aynı platformda rol almaları, uygulayıcılar ile daha etkin iletişim sağlanması Türkiye’de tarım ürünlerinin belgelendirmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Belgelendirme kuruluşlarının karşılaştığı en önemli sorunların başında gelen haksız rekabet dikkate alındığında, bu alanda örgütlenmenin geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu anlaşılmaktadır. Ayrıca Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın sistem üzerindeki düzenleyici rolü de dikkate alınmak durumundadır. Bununla birlikte, Türkiye’de tarımsal belgelendirme kuruluşlarının ve ürünlerin miktar olarak artışında en önemli unsurlardan biri olan tarımsal desteklerin de sistemi geliştirici ve iyileştirici şekilde düzenlenmesine önem verilmelidir.

Diğer taraftan tarım belgelendirmesi yapan kuruluşların akreditasyonu için esas alınan ISO 17065: 2012 standardı kapsamında belgelendirme programlarının oluşumu ile ilgili şartların bulunmamasına karşın, bir belgelendirme programı şartlarının ISO 17065: 2012 standardının herhangi

bir şartı ile çelişmemesi veya herhangi bir şartını hariç tutmaması temel prensip olarak benimsenmiştir. Bu prensiplerin sağlanması amacıyla belgelendirme programı sahipleri ile akreditasyon kurumu arasında standardizasyon sürecinden itibaren etkin iletişim kurulması ve olabilecek çelişkilerin başlangıçta önlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- ISO 17065, 2012. Uygunluk Değerlendirmesi–Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı.
- Anonim 2014, TÜRKAK Duyurular, Türk Akreditasyon Kurumu. <http://www.turkak.org.tr/TURKAKSITE/DuyuruDetay.aspx?ID=70> (Erişim: 28.06.2014).
- Priller, C., 2012. ISO/IEC 17065: 2012 Peresentation on new Standard, www.iso.org/catalogue_detail.htm (Erişim: 28.06.2014).
- EN 45011, 1998 Ürün Belgelendirmesi Yapan Belgelendirme Kuruluşları İçin Genel Şartlar Standardı.
- Anonymous, 2014. UKAS, Sık Sorulan Sorular, The United Kingdom Accreditation Service. <http://www.ukas.com/tools/faq.asp>. (Erişim: 28.06.2014).